

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**YENİYETMƏLƏRİN TƏLİM MOTİVİNİN
FORMALAŞMASINA MUSİQİNİN PSİXOLOJİ TƏSİRİ**

İxtisas: 6104.01 – pedaqoji psixologiya

Elm sahəsi: psixologiya

İddiaçı: **Bahar Elxan qızı Bəylərova-Ələkbərova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi
almaq üçün təqdim edilmiş dissertasiyanın

AVTOREFERATI

BAKİ – 2022

Dissertasiya işi Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun
“Psixologiya və xüsusi təhsil” şöbəsində yerinə yetirilmişdir.

Elmi rəhbər: Psixologiya elmləri doktoru, professor
Elnarə İbrahim qızı Şəfiyeva

Rəsmi opponentlər: Psixologiya elmləri doktoru, professor
Ramiz İbrahim oğlu Əliyev

Psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Lalə Məmməd qızı Əliyeva

Psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Günay Kamil qızı Məmmədova

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya
Komissiyasının, Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində fəaliyyət
göstərən FD 2.43 Dissertasiya Şurası

Dissertasiya şurasının sədri: Psixologiya elmləri doktoru, professor
Kamilə Ramiz qızı Əliyeva

imza

Dissertasiya şurasının
elmi katibi:

Psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru
Müşviq Hüseyn oğlu Mustafayev

imza

Elmi seminarın sədri:

Psixologiya elmləri doktoru, dosent
Rəşid Vəkil oğlu Cabbarov

imza

İŞİN ÜMUMİ MƏZMUNU

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Hər bir cəmiyyətdə tərbiyə və təlim həmin cəmiyyətin başlıca vəzifələrindən birini təşkil edir. Bu problem bəşəriyyətin daima diqqət mərkəzində olan bir problemdir. İnsan amilinin əsas yer tutduğu hazırki dövrdə gənc nəslin elmi dünyagörüşünə, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olan, ahəngdar inkişaf etmiş, ictimai cəhətdən fəal olan, mənəvi zənginliyi, əxlaqi saflığı və fiziki kamilliyi özündə birləşdirən şəxsiyyət kimi tərbiyə olunması, formalaşdırılması təxirəsalınmaz vəzifələr sırasındadır. Böyüməkdə olan nəslə elmlərin əsasları haqqında dərin biliklər vermək, onlarda həmin biliklərdən istifadə edə bilmək və təcrübəyə tətbiq etmək bacarığının yaradılması müasir dövrün ən ciddi tələbləri kimi qarşıda durur.

Öyrənmə prosesində emosional sferanın əhəmiyyəti böyükdür. Öyrənmənin və xarici aləmlə ünsiyyətin təməlinə hisslər dayanır. Bu məsələyə münasibət bildirsək, deməliyə ki, hər şeydən əvvəl şagirdlərin təhsilə sevgisini və marağını yaratmalıyıq. Bu yarışlar, müsabiqələr, mükafatlar vasitəsilə deyil, hər şagirdin beynindən əvvəl ürəyinə yol tapacaq metodlar vasitəsilə olmalıdır.

Tədqiqatlarımızın yeniyetmələrin tərbiyə və təlim motivinə musiqinin psixoloji təsiri istiqamətində olması təsadüfi deyildir. Bu dövr daha çox diqqət olunmalı, müsbətə və ya mənfiyə keçid dövrüdür. Böhranlar ilə müşahidə edildiyindən və əsas fəaliyyət növünün intim şəxsi münasibətlər aspektinə keçməsi təhsilə marağın azalmasına, həyatın digər sahələrinə, o cümlədən, müxtəlif janrdan olan musiqilərə marağın artması ilə müşahidə olunur. Yeniyetmələr KİV, sosial şəbəkə və s. vasitələrin mənfi təsirinə məruz qalırlar. Musiqinin insan psixologiyasına təsirini və musiqi vasitəsilə zəka sahələrinin inkişafının mümkünlüyünü nəzərə alaraq musiqiyə olan maraqdan yeniyetmələrin təlim motivlərinin inkişaf etdirilməsi ideyası yarandı. Ədəbiyyatın təhlili və müşahidələrimiz bu sahədə böyük perspektivin olduğunu göstərdi. Ona görə də, mövzumuzu “Yeniyetmələrin təlim motivinin formalaşmasına musiqinin psixoloji təsiri” kimi formalaşdırdıq. Yeniyetmələrə ən yaxşı təsir vasitələrindən birinin də yolunun musiqi olması tədqiqatlarımızın

nəticələrində də öz əksini tapmışdır.

Məlumdur ki, təhsilin məzmun və yanaşmaları hər bir şagirdə müsbət təsir etməlidir. Müasir təhsil metodları şagirdlərin xeyallarını, təhsilə dair istək və gözləntilərini öyrənməyə əsaslanmalıdır. IQ və EQ-nün birgə fəaliyyəti zamanı yaranan uğurlu nəticələrə tək IQ-nün inkişafı ilə nail olmaq mümkünsüzdür. Çoxsaylı tədqiqatlar göstərmişdir ki, təlim prosesinin uğurları bilavasitə insanın beyninin imkanlarından asılıdır. Bu prosesdə beyin bütövlükdə iştirak etsə də, beynin sağ yarımkürəsinin fəaliyyətləri daha çox məkanda, zamanda bələdləşməyə, musiqini dərk etməyə və s. proseslərə cavabdehdir.

Sözlü-məntiqli məzmunla malik olan materialların mənimsənilməsində daha çox beynin sol yarımkürəsi və həmçinin şüurlu, məqsədyönlü proseslərin idarə olunmasında alın payı daha aktiv fəaliyyətdə olur. Heyvanlardan fərqli olaraq insanlarda yaxşı inkişaf etmiş alın payı intellektual, şüurlu, məqsədyönlü fəaliyyətə, dərk etmə prosesinə, fəaliyyətin proqramlaşdırılmasına və proqnozlaşdırılmasına cavabdehdir. Ontogenezdə alın payının inkişafı uzun müddət ərzində baş verdiyindən yeniyetməlik yaş dövrünədək davam edir.

Çoxsahəli intellekt nəzəriyyəsinin müəllifi H.Gardner 1997-ci ildə “The Musical Mind” başlığı altında dərc olunmuş məqaləsində¹ musiqinin digər intellekt sahələrindən xüsusi olaraq fərqləndiyini, digər sahələrə nisbətən daha emosional və mədəniyyət yüklü olduğunu qeyd etmişdir. O, musiqinin bəzi insanlara düzgün qərar vermək, düşünmək, işlərində kömək etmək və daha da vacib digər intellekt sahələrinin də inkişafına zəmin yaradan bir vasitə olduğunu göstərmişdir. Aparılan tədqiqatlar müasir təhsil yanaşmalarında da musiqi təhsilinin vacibliyini təsdiqləyir və musiqinin həqiqətən də digər intellekt sahələrinin inkişafına müsbət təsirini təsdiq edir. Nəzərə alsaq ki, əksər şagirdlərin ortağ sevgisi musiqidir, musiqini təhsil, daha doğrusu öyrətmə və öyrənmə strategiyasına çevirə bilərik.

¹ Gardner H. Frames of mind: The theory of multiple intelligences 10th anniversary /ed./ H.Gardner. New York: Basic Books. 1993.

Yəni, hiss etdirməklə qavrama prosesinin psixo-musiqi terminini yarada bilərik. Bu zaman insanlar sevdikləri vasitələrlə motivasiya olurlar.

Müasir təhsilin məzmununun böyük bir hissəsi şagirdlərdə texniki bilik və bacarıqların formalaşdırılmasına istiqamətlənmişdir. Təxəyyülün və yaradıcılığın inkişafını təmin edən dərslərə isə, bir qayda olaraq “ikinci dərəcəli” dərslər kimi baxılır. Əsasən məktəbəqədər, ibtidai və orta təhsil pillələrində şagirdlərin bədən hərəkətlərini, sənət və yaradıcılıq motivlərini formalaşdıraraq özlərini və xarici aləmi daha yaxından tanımaq üçün musiqi, rəsm, əl işləri, dizayn, teatr, rəqs, idman kimi dərslərin tədris proqramında ilk sıralarda olması təmin edilməlidir. ABŞ, Yaponiya, Koreya kimi bir çox ölkələrin təcrübəsi də bu faktı təsdiqləyir. Aparılan ən son tədqiqatların nəticələrinə görə musiqi beynin tək sağ yarımkürəsinə deyil, bu günə qədər bilinən hər hissəsinə sirayət edir - beyin yarımkürələrinin harmonik inkişafını təmin edir. Mədəniyyətin kod daşıyıcısı olan musiqi - milli ritmlər ilə birləşdiyində milli-mənəvi dəyərlərlə və müvafiq keyfiyyətlərə malik şəxsiyyətin formalaşmasında əhəmiyyətli rol oynayır².

Bütün dünyada təlim prosesində yaradıcılıq ön plandadır. Yeniyetməlik dövrünə çatmış şagirdlərimizin yaradıcılığına musiqinin təsiri də tərəfimizdən öyrənilmişdir. Tədqiqat işində musiqinin yaratdığı təəssuratların milli-mənəvi hissələrə təsiri, onların rəsmlər vasitəsilə çatdırılması; musiqinin dadını duyma metodikası vasitəsilə yeniyetmələrin hissələrinin və ümumilikdə daxili emosional sferalarının vəziyyəti tərəfimizdən aparılmış müxtəlif tədqiqatlar nəticəsində aşkar olundu.

Musiqinin paralel olaraq orqanizmə fizioloji təsirinə də nəzər yetirək. Təlim - tərbiyədə eyni zamanda tibdə musiqidən istifadə dünya miqyasında tətbiq olunur. Tarix boyunca musiqiçi, filosof, psixoloq və psixiatrlar tərəfindən insan səsləri, təbiət səsləri və musiqinin təsirləri üzərində çoxsaylı tədqiqatlar aparılmışdır.

Amerika Musiqi Terapiya Birliyi 1977-ci ildə musiqi ilə

² Levintin, D.J. Müziğin Etkisindeki Beyin / D.J. Levintin. Pegasus, 2015, 351 s.

müalicəni bir elm sahəsi kimi qəbul etmişdir. Son 20-25 ildə musiqinin - neyrottransmitterlər, vital və immunoqlobinlərə olan təsiri haqqında aparılan tədqiqatlar musiqinin insan sağlamlığına olan faydalarını bir daha sübut edir.

Son 10 ildə aparılan tədqiqatlar isə birmənalı olaraq göstərmişdir ki, musiqi psixoloji, nevroloji və s. stress hallarının aradan qaldırılmasında səmərəli təsir göstərir. Bütün bu faktlar məktəb sferasında musiqi müəllimləri ilə fənn müəllimləri və məktəb psixoloqlarının birgə faliyyəti zamanı musiqinin istifadəsi şagirdlərin (həmçinin müəllim kollektivinin, məktəb mühitinin və s.) müəyyən psixoloji məsələlərində korreksiyaedici vasitə rolunu oynayacağını əminliklə vurğulamağımıza imkan verir. Ən effektiv təsirin musiqi ilə olduğu sübut edildiyi halda Azərbaycanda da gənc nəsil bundan yararlanmalıdır.

Müasir təhsilin məzmunu və tədris proqramları tərtib edilərkən nevropatoloqlar, fizioloqlar, psixoloqlar və digər əlaqədar şəxslərin dəyərləndirmələri nəzərə alınmalı, onların birgə qarşılıqlı əməkdaşlıqları təmin edilməli, şagirdlərin potensial imkanlarına uyğunlaşdırılmalıdır. Ən vacib amillərdən biri də şagirdlərin gələcək inkişafı üçün tərtib olunan proqramlarda onların iştirakları hər hansı bir şəkildə və səviyyədə təmin edilməli, onların istək və arzuları nəzərə alınmalıdır. Bütün bu amillər şagirdlərin təlim motivlərinin yüksəlməsinə, onların təlim maraqlarının artmasına ciddi zəmin yaratmaqla təlim prosesinin səmərəliliyinin və keyfiyyətinin əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlməsini təmin edəcəkdir. Müasir məktəbin musiqi dərslərinin proqramları musiqiçilər ilə bərabər psixoloq, musiqi terapevtlərinin də iştirakı ilə yazılmalıdır. Musiqi dərsləri eyni zamanda terapevtik xarakter daşmalıdır. Yeniyetmələrin əksəriyyəti musiqini “həyat” adlandırsalar da bayağı, qeyri-peşəkar musiqilər vasitəsilə zövqləri pozulub. Yüksək keyfiyyətli, klassik, milli və yüksək peşəkarlıqla bəstələnmiş musiqilər vasitəsilə şagirdlərin estetik, dəyər, mənəviyyat, sevgi kodu olan musiqi zövqlərini bərpa etmək, təmizləmək, birlik anlayışını aşılamaq, təlim nəticələrini yaxşılaşdırmaq olar. Yeniyetmələrin təlimə və yaxşı gələcəyə motivasiyaları var, nəticə əldə etmək üçün

sadəcə tədris mühitini və müəllimləri onların tələbinə uyğun hazırlamaq lazımdır.

Yeniyyətlərin təlim motivasiyası pedaqoji psixoloji tədqiqat işlərində bu və ya digər aspektlərdən öyrənilmişdir. Bir sıra dissertasiya işlərində bu problem tədqiqat obyektini kimi araşdırılmışdır. Musiqinin psixoloji təsiri müxtəlif yaşlarda öyrənilmişdir. Bu dissertasiyalar aşağıdakılardır:

Dos.Askarova O.B. “Ümumtəhsil məktəblərində musiqi dərslərindəki məşğələlərə yeniyyətlərin təlim motivinin formalaşdırılması”, İ.A. Derqayeva “Musiqinin qavranması və psixoloji təsirinə kompleks tədqiqatı”³. Borisova Y.S. “Müxtəlif səviyyədə musiqi təhsili olan gənclərin musiqi qavramasının kateqoriyalara uyğun təşkilinin psixoloji xüsusiyyətləri”, Y.L. Alekseyevna “Yuxarı sinif şagirdləri üçün ümumi musiqi təhsili şəraitində didaktik materialın interpretasiyası və seçimi prinsipləri”, F.T. Yuryevna “Kiçik yaşlı məktəblilərin ümumi orta pilləsinə adaptasiyasında erkən yeniyyətlik dövründə olan şagirdlərin təlim motivasiyası və emosional təcrübələrinin xüsusiyyətləri” istiqamətlərində dissertasiya işləri yazılmışdır. Yalnız yeniyyətlərin təlim motivinə musiqinin psixoloji təsiri tədqiq edilmişdir.

Tədqiqatın obyektini və predmetini. Yeniyyətlərin təlim motivlərinin formalaşma xüsusiyyəti tədqiqatın obyektidir. Yeniyyətlərin təlim motivinin inkişafına musiqinin psixoloji təsiri tədqiqatın predmetidir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın məqsədi yeniyyətlərin təlim motivinin spesifik xüsusiyyətlərini təhlil etmək, yeniyyətlərin təlim motivinə musiqinin təsirinə müəyyənləşdirmək, onu psixoloji-pedaqoji üsullarla inkişaf etdirmək, onların musiqi zövqlərini, milli ruhlarını və musiqi zövqlərini formalaşdırmaqdır.

Tədqiqatın qarşısında qoyulmuş məqsədin əldə edilməsi üçün, işin gedişində aşağıdakı konkret vəzifələr müəyyən edilmişdir:

³ Аскарова О. Б. Формирование учебной мотивации подростков к занятиям на уроках музыки в общеобразовательной школе / кандидат психологических наук / О.Б. Аскарова. – Тюмень: 2017. 3 с.

1) Problemlə bağlı mövcud ədəbiyyatın təhlil edilməsi, araşdırılan mövzunun öyrənilməsinə həsr olunmuş istiqamətlərin müəyyən meyarlar əsasında təsnif edilməsi, problemin nəzəri əsaslarının dəqiqləşdirilməsi;

2) “Təlim motivasiyası” anlayışının məzmununun müəyyən edilməsi və ona təsir göstərən amillərin müəyyən edilməsi;

3) Yeniyetmə şəxsiyyətinin formalaşmasına musiqinin təsirinin müəyyən edilməsi;

4) Yeniyetmələrin təlim fəaliyyəti ilə bağlı mövcud vəziyyətin öyrənilməsi və təlim motivasiyasının formalaşmasına musiqinin təsir qüvvəsini araşdırılması, problemlə bağlı təklif və tövsiyələrin hazırlanması;

5) Şagirdlərin təlim motivinin, musiqi zövqlərinin formalaşmasına xidmət edən təlim proqramının hazırlanması.

Bu qənaətdəyik ki, uyğun musiqilər vasitəsi ilə şagirdlərin emosional sferasına və mənimsəməsinə təsir göstərməklə onların təlim motivasiyasını əhəmiyyətli dərəcədə yüksəltmək olar. Başqa sözlə, şagirdlərin təlim motivasiyası onların emosional sferasına və mənimsəməsinə müvafiq musiqi ilə təsirindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Müvafiq musiqi deyildikdə şagirdlərin yaş xüsusiyyəti, zövqü nəzərə alınaraq seçilən estetik musiqi nümunələri nəzərdə tutulur.

Tədqiqatın metodları. Tədqiqat prosesində aşağıdakı metodlardan istifadə olunub:

1. Nəzəri təhlil- problemlə bağlı elmi mənbələr araşdırılıb.

2. Müşahidə - yeniyetmələrin davranış və təlim fəaliyyəti müşahidə edilib.

3. Eksperiment - yeniyetmələrin təlim motivasiyasına musiqinin təsirinin nəticələrini ölçmək üçün eksperiment keçirilib.

4. Müsahibə - yeniyetmələrdə motivasiya probleminin tədqiqi üçün tərəfimizdən tərtib edilən 3 bloklu yazılı sorğu (Musiqi zövqü; Milli ruh; Tədris prosesinə münasibət) və şifahi müsahibələr təşkil edilmişdir.

5. Statistik metodlarla nəticələrin kəmiyyət və keyfiyyət təhlili aparılmışdır.

Xarici ədəbiyyatlarda bir çox motivasiya nəzəriyyələri nəzərədən keçirilir. H. Şolsun təsnifatına görə onları 3 növ qruplaşdırmaq olar: əsasını insan fəaliyyətinin spesifik xüsusiyyətlərini təşkil edən nəzəriyyələr; şəxsiyyətdaxili məsələlərə dair nəzəriyyələr, prosesual nəzəriyyələr. Birinci növ nəzəriyyələr müəyyən şəxsiyyətin tələbat və motivlərinə əsaslanır. İkinci növ nəzəriyyələr şəxsiyyətin motiv və tələbatlarının strukturunu və onun təzahürlərini ehtiva edir. Üçüncü növ nəzəriyyələr şəxsiyyət motivasiyasına mühit faktorlarının təsirinə əsaslanır. A. Maslounun motivasiya nəzəriyyəsində şəxsiyyətin daimi inkişafa meyli əsas motiv kimi hesab olunur. Motivlər tələbatlar ilə şərtlənir, hansıların ki bir neçə səviyyəsi var. Bioloji motivlərdən özünü gerçəkləşdirməyə qədər. Bu nəzəriyyəyə görə davranış, tələbat və qabiliyyətlərdən aslı olaraq daxili və xarici motivasiya ilə şərtlənir. Bu nəzəriyyədən fərqli olaraq Mak Klelandın nəzəriyyəsi isə yüksək səviyyəli tələbatlara istinad edir: hakimiyyət, uğur, aid olma. Müxtəlif insanlarda bunlardan biri dominant olur⁴.

Müdafiyyə çıxarılan əsas müddəalar.

1. Musiqi zövqü yeniyetmələrin təlim motivasiyasının formalaşmasına təsir edən amildir. Şagirdlərin dinlədikləri musiqilər milli mənəvi ruhda tərbiyələrinə və esetik zövqlərinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.

2. Yeniyetməlik dövründə dinlənən musiqilər yeniyetmələrdə formalaşmaqda olan alın payına təsir göstərərək dəyərlər sistemi - mədəniyyət kodunun və gələcəyə dair xəyallarının formalaşmasını şərtləndirir.

3. Yüksək estetik tələblərə cavab verən musiqilər şagirdlərin təlim motivinin strukturunu dəyişməsinə səbəb olur.

4. Musiqi yeniyetmə şəxsiyyətinin formalaşmasına, sosial əlaqələrin qurulmasına, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin formalaşmasına mühüm təsir edir.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Yeniyetməlik yaş dövründə:

⁴ <https://students-library.com/library/read/62009-teorii-motivacii-v-otecestvennoj-iz-arubeznoj-psihologii>

- Musiqinin təlim motivinin formalaşmasına müsbət təsiri müəyyən edildi;

- Tətbiq edilən metodika vasitəsilə şagirdlərin təlim motivində keyfiyyət dəyişikliyinə nail olundu;

- Şagirdlərin musiqi zövqünün korreksiyasına nail olundu;

Tədqiqatın nəzəri və praktik əhəmiyyəti. Tədqiqatın əsas müddəaları və onun nəticələri pedaqoji psixologiyanı yeni nəzəri biliklər ilə zənginləşdirir. Şagirdlərin təlim və tərbiyəsində, milli mənəvi ruhda formalaşmasında musiqinin roluna dair yeni yanaşmanı formalaşdırır, bu sahədə yeni tədqiqatların aparılmasına əsaslı zəmin yaradır. Təlim-tərbiyə sahəsində tədqiqat aparən mütəxəssislər dissertasiyanın müddəaları və nəticələrinə istinad edə bilər.

Tədqiqatdan əldə olunmuş nəticələr təhsil müəssisələrində, şagirdlərin təlim motivlərinin yüksəldilməsində, təlim-tərbiyəsi ilə bağlı işlərinin həyata keçirilməsində, cəmiyyət, sosial mühit, ailədə qarşılıqlı münasibətlərin düzgün istiqamətlənməsində valideyn – müəllim – məktəb psixoloqları tərəfindən geniş istifadə edilə bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi: Tədqiqatın nəticələri ilk növbədə Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunun elmi seminarlarında, Respublika və beynəlxalq səviyyəli elmi-praktik konfranslarda məruzə və çıxışlarla müzakirə edilmişdir. Tədqiqatın əsas müddəalarını, nəticələrini əks etdirən məqalə və tezislər, yerli və xarici elmi məcmuələrdə nəşr edilərək aprobasiya edilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutun elmi nəşrlərində tədqiqat işimin müxtəlif hissələri nəşr edilmişdir.

Dissertasiya Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutunda yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiyanın quruluşu və həcmi. Dissertasiya giriş, on yarım fəslə özündə birləşdirən üç fəsil, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat və əlavələr siyahısından ibarətdir.

Giriş 8, I fəsil 63, II fəsil 30, III fəsil 23, nəticə 3, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı 11, əlavələr 17 səhifədən, ümumilikdə dissertasiya işi 226361 işarədən ibarətdir.

DİSSERTASIYANIN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiyanın **“Giriş”** hissəsində mövzunun aktuallığı və işlənilmə dərəcəsi əsaslandırılır, tədqiqatın obyektı və predmeti, qarşıya qoyulan məqsəd və vəzifələri müəyyənləşdirilir, metodları, fərziyyəsi, elmi yeniliyi, nəzəri-praktik əhəmiyyəti, müdafiəyə təqdim olunan müddəalar, tədqiqatın aprobeasiyası və quruluşu haqqında məlumat verilir.

Birinci fəsil **“Musiqinin insan şəxsiyyətinə və psixologiyasına təsiri problemlərinə elmi yanaşmalar”** adlanır və dörd yarım fəsildən ibarətdir. **“İslam və dünya mədəniyyətlərində musiqinin insana psixoloji-fizioloji təsiri ilə bağlı araşdırmalar”** adlanan birinci yarım fəsildə islam və dünya mədəniyyətlərində musiqinin tibbi-psixoloji istifadəsi təsvir edilmişdir.

Musiqi terapiyası musiqinin və onun elementlərinin tibbdə, təhsildə, gündəlik həyatımızda, kollektivdə, ailədə, həyat keyfiyyətlərini optimallaşdırmağa, fiziki, fizioloji və psixoloji cəhətdən yaxşılaşdırmağa xidmət edən icmalarda, sosial, kommunikativ, emosional, intellektual, mənəvi sağlamlıq və rifahda peşəkar istifadəsidir. İnsan yarandığı gündən musiqi var və hər cəmiyyətin tarixində mövcud olmuşdur.

“Problemlə bağlı pedaqoji–psixoloji ədəbiyyatların təhlili” adlanan 2-ci yarım fəsildə Tumen dövlət mədəniyyət İnstitutu, dosent Askarova Olqa Borisovna **“Ümumtəhsil məktəblərində musiqi dərslərindəki məşğələlərə yeniyetmələrin təlim motivinin formalaşdırılması”** dissertasiyası, Psixologiya elmlər namizədi Derqayeva İrina Anatolyevna **“Musiqinin qavranması və psixoloji təsirinin kompleks tədqiqi”** dissertasiyasında: İnsan və musiqinin qarşılıqlı təsiri problemlərinin araşdırılması; Şəxsiyyətin individual psixoloji xüsusiyyətlərinin musiqinin qavranmasına və psixoloji duyumuna təsiri kimi mövzular tədqiq edilmişdir.

Digər tədqiqat işində psixologiya elmlər namizədi Yelena Serqeyevna Borisova **“Müxtəlif səviyyədə musiqi təhsili olan gənclərin musiqi qavranmasının kateqorialara uyğun təşkilinin psixoloji xüsusiyyətləri”** tədqiqat işində tədqiq olunan yuxarı sinif şagird qruplarının musiqi tərzlərinin və istiqamətlərinin təsviri xüsusiyyətləri və s. mövzular tədqiq edilmişdir.

Pedaqoqika elmləri namizədi Yejova Lyudmila Alekseyevna “Yuxarı sinif şagirdləri üçün ümumi musiqi təhsili şəraitində didaktik materialın interprestasiyası və seçimi prinsipləri” dissertasiya işində: İnkişaf tendensiyası, yuxarı sinif şagirdlərinin musiqi təhsilinin strukturu, müəllifin metodlarında musiqi dinləyərək və sistemləşdirilməsi. Yuxarı sinif şagirdlərinin ümumi musiqi təhsili şəraitində musiqi əsərlərinin interpretasiyası və seçiminin nəzəri - metodoloji əsasları kimi mövzular tədqiq edilmişdir.

“Fikrin şəxsiyyət üçün həqiqətən də dəyərə çevrilməsi üçün, onun şüurda sadəcə öz obyektiv mənasında əks olunması deyil, həmçinin də şəxsiyyət üçün müəyyən məna kəsb etməyi gərəkdir” (P.İ. Zinçenko). Alimlər qeyd edir ki, motivasiya uşağın yaş xüsusiyyətləri ilə bağlıdır. Lakin yaş həddi yetişmə mərhələsi kimi motivləri müəyyənləşdirmir. Məhz uşağın fəaliyyət xarakteri və onun ətrafındakı insanlarla olan qarşılıqlı münasibətləri bunu müəyyən edir. Özü özlüyündə yaş həddi deyil, təhsilin xarakteri məhz bu yaş dövründə motivləri müəyyən edir (N. S. Leytes, A.K. Markova, D.B. Elkonin və başqaları).

A.N. Leontyev qeyd edirdi ki, emosiyaların spesifik xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, onlar motiv və fəaliyyətin uğurunun imkanları arasında bu motivləri həyata keçirmək imkanları olan münasibətləri əks etdirir. Əgər bu duyğular pozitivdirsə, ətraf mühit inkişaf effekti daşıyır və orada uşağın psixi və şəxsi inkişafının reallaşması mümkündür.

Çoxsaylı psixoloji və pedaqoji araşdırmalar göstərir ki, təhsilin öz effektivliyi ən çox uşağın tədris prosesinə, fənnə, tapşırığa olan münasibətindən asılıdır. Bundan əlavə, uşaq öz uğurunu və uğursuzluğunu necə yaşadığı, onun müəllimlə münasibəti də çox vacib yer tutur. Həmçinin, müəyyən edilib ki, məktəb təcrübəsində emosiyaların motivasiya sahəsi kimi qəbulunu bir çox müəllimlər yetərincə dəyərləndirmir. Əlbəttə ki, tədris materiallarının şagirdin aktiv tədris fəaliyyətinə daxil edilməməsi kimi xüsusiyyətləri məktəblinin diqqətini sadəcə qısamüddətli özünə cəlb edə bilir və onu daxili təhsil motivasiyası ilə təmin etmir. Birinci fəslin ikinci yarımfəslə **“İnsanın hiss və emosiyalarına musiqinin təsir mexanizmləri”** adlanan üçüncü yarımfəsildə neyroelm sahəsində insan beyninə təsirinə dair tədqiqatlar öz əksini tapmışdır. Bəşər xəlv ediləndən analar uşaqlarını yatızdırmaq

və ya onları narahat edən şeylərdən diqqətini yayındırmaq məqsədilə onlara yumşaq səs tonu ilə mahnılar oxuyurdular. Laylalar, ana - körpə münasibətinin ayrılmaz, əvəzolunmaz, sehirli bir vasitəsi kimi qeyd edilib və fərqli tədqiqat işləri vasitəsilə təsvir edilmişdir. Uşaqların musiqiyə olan marağı bətdaxili dövrdən başlayaraq təxminən 10 yaşında beyində müvafiq sxemlərin təşəkkül etməsilə davam edir. Bu müddətdə uşağın seçici musiqi axtarışları gündəmə gəlir. 14 yaş dövründə isə o vaxta qədər dinlənən musiqi qəliblərinə hissi proseslərin təsiri də qatılaraq, musiqi seçimləri daha şüurlu şəkildə formalaşmağa başlayır. Bu dövrdən sonra dinlənən bütün musiqi əsərləri, ilkin gənclik dövründə formalaşan bu qəliblərə görə dəyərləndirilərək “bəyənilən” və ya “bəyənilməyən” olaraq sinifləndirilir.

“Sosial nəaliyyətlərinin yaranmasında musiqinin rolu” adlı 4-cü yarımfəsildə Azərbaycan xalqının çoxəsrlik milli-mənəvi dəyərləri, mədəniyyət kod daşıyıcısı olan musiqi - milli ritmlər ilə birləşdiyində milli-mənəvi dəyərlərə malik şəxsiyyətin formalaşmasında əhəmiyyətli rolu tədqiq edilmişdir. Bu dəyərlərin təbliğinə məktəbəqədər müəssisədən, məktəbdən deyil, ailədə-valideynlərdən, ana bətnində başlanmalıdır. Hazırkı dövrdə gənc nəslin elmi dünyagörüşünə, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik olan, ahəngdar inkişaf etmiş, ictimai cəhətdən fəal olan, mənəvi zənginliyi, əxlaqi saflığı və fiziki kamilliyi özündə birləşdirən şəxsiyyət kimi tərbiyə olunması, formalaşdırılması, təhsil sistemi qarşısında ən vacib təxirəsalınmaz bir vəzifə kimi durur.

Dissertasiyanın **“Yeniyyətlik dövründə təlim motivinin yaranmasında musiqinin rolu”** adlı II fəslin 3 yarımfəsli ehtiva edir.

“Yeniyyətmənin şəxsiyyətinin inşafında təlim motivinin əhəmiyyəti” adlı 1-ci yarımfəsildə təhsilin əsas məqsədləri, müasir dövr üçün zəruri tələblərə cavab verən, milli-mənəvi və ümumbəşəri dəyərlərə malik, rəqabətədavamlı şəxsiyyətin formalaşdırılması məsələləri öz əksini tapmışdır. Bununla bağlı olaraq qarşıda duran vəzifələrə gənc nəslə bəşəriyyətin əldə etdiyi təcrübəni aşılamaq, zəruri məlumatları, biliklərin əsaslarını çatdırmaq kimi məsələlər daxildir. Təlim bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə xidmət edən başlıca amillərdən biridir. Dövrümüz informasiyaların sürətlə yayıldığı, elmi biliklərin sürətlə artdığı bir dövrdür. Hər şeyin sürətlə dəyişdiyi bir dövr-

də böyüməkdə olan nəslə elmlərin əsasları haqqında dərin və hərtərəfli biliklər vermək zaman və s. resursların baxımından olduqca çətin məsələdir. Eyni zamanda, şagirdlərdə həmin biliklərdən istifadə etmək, onları təcrübədə tətbiq etmək səriştələri də formalaşdırılmalıdır. Digər tərəfdən yarımfəsildə şagirdlərdə yiyələndikləri biliklərin doğru və ya yanlışlığını analiz etmək bacarığı, çevik təfəkkür, emosional qavrama, yüksək intuisiya, dinləmə və fikir bildirmə mədəniyyəti bacarıqlarının formalaşdırılması müasir dövrün ən ciddi tələbləri və s. mövzular öz əksini tapmışdır.

“**Yeniyyətlərin intellektual inkişafına musiqinin təsiri**” adlı 2-ci yarımfəsildə apardığımız təhlillər zamanı şagirdlərin musiqi bacarıqları ilə onların ümumi qavrama bacarıqları və yeniliyə açıq olmaları arasında əhəmiyyətli əlaqə öz əksini tapmışdır. Eyni zamanda təhlillər musiqi bacarıqlarının inkişafının ümumi qavrama bacarıqlarına və yeniliyə meyl etmə keyfiyyətlərini şərtləndirdiyini də ehtimal etməyə imkan verir. Şagirdlərin musiqi qabiliyyətlərinin inkişaf etdirilməsi, onların ümumi qavrama bacarıqlarını artırdığını söyləyə bilərik. Məlumdur ki, insan yeni bir mühitə düşdükdə müxtəlif mürəkkəb problemlərin həlli ilə məşğul olur və onun beyni başqa rejimdə səfərbər olaraq fəaliyyət göstərir. Bu zaman intellektin iki təməl funksiyası - yeni məlumatların qavranılması – emalı və hafizənin sürəti mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İntellekt - insanın düşünmə, gerçəkliyi qəbul etmə, mühakimə yürütmə, nəticə çıxarma qabiliyyətlərini də özündə ehtiva edir. O, ani baş verən hadisələrə adekvat reaksiya vermək, yeniliklərə uyğunlaşmanı təmin etmək, anlamaq, öyrənmək, təhlil etmək, beş duyğu üzvündən gələn informasiyanın emal etmək və cavablandırmaq, diqqəti və düşüncəni idarə etmək, detallara diqqət yetirmək və s. kimi funksiyaların toplusudur.

II fəslin 3-cü yarımfəsli “**Musiqi yeniyyətlərin təlim motivasiyi yaradan vasitə kimi**” adlanır. Şagirdlərdə təlimə motivasiya yaradan bir neçə amil var: valideyn, müəllim, məktəb mühiti, fənlərin tədrisi metodikaları və s. Bütün bu amillərin təsir gücünün zəiflədiyi yeniyyətlilik dövründə şagirdləri hansı amillər motivasiya edir? Yeniyyətlilik dövründə bütün digər amillərin təsir gücü zəiflədiyi halda musiqinin təsir gücü artmaqda davam etməsi maraqlıdır.

Tədqiqatçılar yeniyetməlik dövrünü, musiqi seçimləri üçün dö-
nüş nöqtəsi olaraq qeyd edirlər. Musiqiyə olan maraq yeniyetməlik
çağında öz zirvəsinə çatır və sonrakı maraq meylləri şərtləndirir.

**“Yeniyetmələrin musiqi vasitəsilə təlim motivinin formalaş-
ması prosesinin eksperimental psixoloji tədqiqi”** III fəslin **“Tədqiqatın metodları və metodologiyası”** adlanan 1-ci yarımfəslində
ədəbiyyat təhlili zamanı motivasiya problemi, musiqinin təlim mo-
tivasiyasına təsiri, yeniyetməlik yaş dövrünün spesifik xüsusiyyətləri,
yeniyetmələrin mənəvi tərbiyəsində görünən və görünməyən psixolo-
ji problemlər, eyni zamanda yeniyetməlik dövründə şəxsiyyətlərarası
qarşılıqlı münasibətlərin formalaşmasının pedaqoji-psixoloji məsələ-
ləri, şəxsiyyətin və musiqi intellektin psixoloji diaqnostikası tədqiqat-
ta cəlb edilmiş və çox maraqlı nəticələr əldə edilmişdir.

Tədqiqatın metodoloji əsasını H.Qardnerin çoxsahəli intellekt
nəzəriyyəsi, şəxsiyyətlərarası münasibətlər haqqında nəzəriyyələr təşkil
edir. Tədqiqat prosesində aşağıdakı metodlardan istifadə edilmişdir:

Nəzəri təhlil. Musiqinin təlim motivasiyasına təsiri ilə bağlı Azər-
baycan və dünya ədəbiyyatı, eləcə də pedaqoji, psixoloji və metodik
bölmələrə aid olan elektron informasiya mənbələri təhlil edilmişdir.

Müşahidə. Müxtəlif siniflərdə dərs zamanı yeniyetmələrin bir
yerdə və ayrılıqda olduqları hallarda davranışları, keçilən dərəcə mar-
raq və diqqət səviyyələri, sual-cavabda iştirak fəallıqları müşahidə
obyekti olmuşdur.

Müsahibə. Tədqiqat zamanı şagirdlər, müəllimlərlə müsahibə-
lər aparılmış, hər bir qrup ilə ayrılıqda söhbətlər keçirilmişdir.

Anket-sorğu. Şagirdlərin təlim motivasiyasını müəyyən etmək
üçün metodikasından istifadə edilib. Bu metodika «kommunikativ
motivasiya» və «yaradıcı özünü təyin motivasiyası»nı əlavə etməklə
tərəfəməzdən təxminləşdirmişdir.

Dominant təlim motivinin müəyyənləşdirilməsi metodikası ilə
şagirdlərin aparıcı təlim motivi müəyyənləşdirilmişdir.

3 blokdan ibarət olan sorğuda şagirdlərin motiv, estetik tərbiyə
və milli ruh (milli mənlilik, milli şüur) istiqamətində fikirləri toplanı-
raq, təhlil edilmişdir.

“Eksperimentin məzmunu və təşkili” adlanan 2-ci yarımfəs-

lində tədqiqatda istifadə olunan metodikalar, eksperimentlə bağlı aparılan işlər əks olunub. İnsan yaradıcılığının, sosial və şəxsi bacarıqlarının formalaşdığı yaş dövrünün böyük bir hissəsini standart təhsil mühitində təhsil alaraq keçirir. Bu zaman yaranan narahatçılıqlar, uğursuzluqlar, psixoloji pozuntular və s. problemin nəticələridir. Müasir təhsilin məzmunu, tədris proqramları və təlim strategiyaları son dövrlərdə insan beyninin imkanları və onun inkişaf xüsusiyyətləri barədə əldə edilən elmi biliklər nəzərə alınaraq tərtib edilməlidir. Başqa sözlə, təhsildə və təlim prosesində insan beyninin imkanları, iş mexanizmləri, uşaqların neyropsixoloji müşaiyyətilə bağlı aparılan son tədqiqat nəticələri nəzərə alınmalıdır.

Araşdırmalarımızda biz yeniyetmələrin tərbiyə və təlim motivasiyə musiqinin psixoloji təsirini tədqiq etmişik. Sırf yeniyetməlik dövründə olan şagirdləri öyrənməyimiz təsadüfi deyildir. Bu dövr şagirdlərin böhranlı, inkişaflarında müsbətə və ya mənfi meyillərin yarana bildiyi keçid dövrüdür. Bu yaş dövründəki uşaqlara ən yaxşı təsir vasitələrdən biri də musiqidir. Yeniyetmələrin təlim motivlərinə, estetik tərbiyəsinə, onlarda milli ruhunun formalaşmasına musiqinin müsbət təsirini müəyyənləşdirmək və psixoloji-pedaqoji üsullarla onları inkişaf etdirmək təhsil sahəsində aparılan tədqiqatların əsas vəzifələrindən biri olmalıdır.

3-cü yarımfəsil “**Nəticələrin emalı və şərh**” adlanır. Tədqiqatda 4 fərqli məktəbdən 232 nömrəli tam orta məktəb, Atatürk liseyi, İstanbul liseyi, Elitar Gimnaziya ümumilikdə 600 tələbə daxil edilmişdir. İştirakçılar sınaq və nəzarət olaraq iki bərabər qrupa təsadüfi seçildi. 250 sınaq (130 qadın və 120 kişi, orta yaş 13 ± 2 il) və 100 nəzarət (50 qadın və 50 kişi, orta yaş 12 ± 3 il) qrupları da daxil olmaqla ümumilikdə 350 şagirdlərin nəticələri analiz edilmişdir. “Musiqi - təhsil motivasiyası” metodikası bir tədris ilində sınaq qrupa təbiiq edilmişdir. Bir ildən sonra şagirdlərin təhsil motivasiyası vəziyyəti “Yeniyetmələrin Öyrənilməsinin Motivasiyasının Öyrənilməsi” və “Məktəblilərin Təhsil motivasiyasının diaqnozu” (N.Ç. Badmayeva, M.V. Matyuxinoy) sorğuları ilə qiymətləndirildi. Alınan göstəricilərin emalı üçün riyazi-statistik metodlardan istifadə edilmiş, məlumatların kəmiyyət keyfiyyət təhlili aparılmışdır.

Eksperiment 3 mərhələdə aparıldı:

I – müəyyənədicə mərhələsində 350 şagirdin 130 qız və 120 oğlan olmaqla 250 nəfəri, təsadüfə seçmə yolu ilə, sınaq qrupa və 100 şagird isə nəzarət qrupa ayırd edilmişdi. Tədqiqata cəlb edilmiş 350 nəfər 7, 8 və 9-cu sinif şagirdlərinin təlim motivlərinin ilkin səviyyəsi müəyyən edildi.

II mərhələdə eksperimental qruplarda musiqinin təlim motivasiyasına təsirini öyrənmək üçün bir tədris ili müddətində həftədə 1 dəfə olmaqla 45 dəqiqə ərzində psixoloji diaqnostika, qrup terapiyaları, musiqi məşğələləri və s.dən ibarət olan “Musiqi - təlim motivasiyası kimi” metodikası tətbiq edilmişdir.

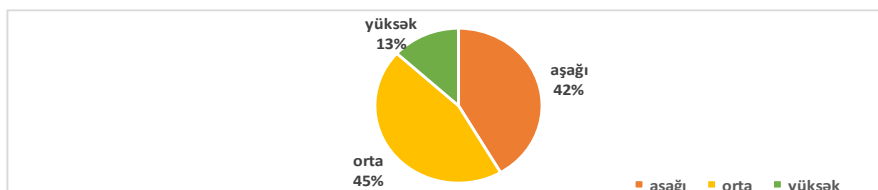
III mərhələ tədris ilinin sonunda tədqiqat proqramı başa çatdıqdan sonra həyata keçirildi. Bu zaman proqramın tətbiqi ilə bağlı alınan nəticələri müqayisə etmək üçün həm eksperimental həm də kontrol qruplarda “Yeniyyət mərhələdə tədris motivasiyasının öyrənilməsi”, “Təlim motivləri” və “Yeniyyətin məktəb motivasiyasının diaqnostikası” metodikaları (N.Ç. Badmayeva, M.V. Matyuxinoy) tətbiq edildi. Əldə olunmuş məlumatların işlənməsi və yekun nəticələrin çıxarılması məqsədilə SPSS-22 - IBM SPSS (Statistical Package for the Social Science) proqramının 22-ci paket versiyası tətbiq edilmişdir. Alınan nəticələrin kəmiyyət və keyfiyyət analizi aparılmışdır. Əvvəlcə sosio-demografik əlamətlər üçün say, faiz, ortalama, standart yayınma, dəyişmə aralığı, minimum və maksimum göstəriciləri müəyyən edilmişdir.

Tədqiqatda iki asılı olmayan qrupun qarşılaşdırılmasında normal paylanma göstərməyən qruplar Mann-Vitney “U” testi ilə təhlil edildi. İkidən çox asılı olmayan qrup qarşılaşdırılmalarında isə normal paylanma göstərməyən qruplar üçün Kruskal-Vallis “H” testi ilə nəticələr müəyyənləşdirildi. İki dəyişkən arasındakı münasibət Spirman korrelyasiyası ilə təhlil edildi. $p < 0,05$ statistik olaraq əhəmiyyətli qəbul edilmişdir (Cədvəl 1).

Cədvəl 1.
Eksperimental və kontrol qruplar üçün demoqrafik göstəricilər

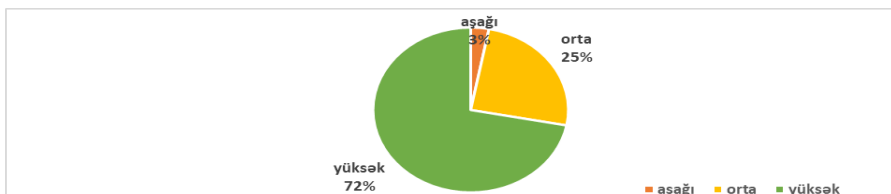
Demoqrafik əlamətlər		Eksperimental qrup		Kontrol qrup		
		N	%	N	%	
Cinsiyyət	Qadın	130	52%	50	50%	
	Kişi	120	48%	50	50%	
Sınıf	7	7a	53	21,2%	20	20%
		7b	21	8,4%	10	10%
		7c	17	6,8%	10	10%
	8	8a	71	28,4%	30	30%
		9a	52	20,8%	15	15%
	9b	36	14,4%	15	15%	
Məktəb	232 nömrəli məktəb	76	19,2%	25	25%	
	Atatürk liseyi	48	21,2%	25	25%	
	İstanbul liseyi	53	29,2%	25	25%	
	Elitar Gimnaziya	73	30,4%	25	25%	
Toplam		250	100%	100	100%	

1 və 2-ci diaqramda eksperimental, 3 və 4-cü diaqramda isə kontrol qrupun, uyğun olaraq, eksperimentdən əvvəl və sonrakı

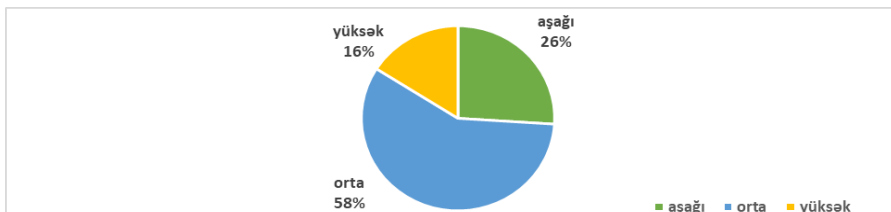

nəticələri, göstərilmişdir.

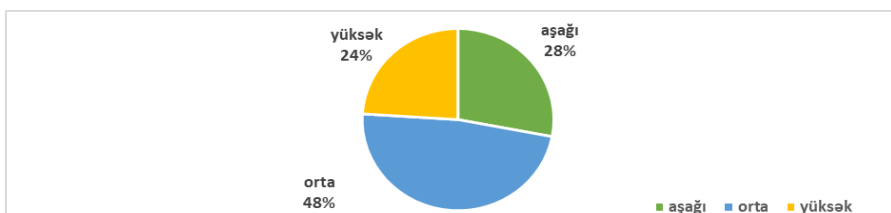
Şəkil 1. Eksperimental qrupda pre-test nəticələri

Şəkil 2. Eksperimental qrupda post-test nəticələri

Şəkil 3. Kontrol qrupda pre-test nəticələri

Şəkil 4. Kontrol qrupda post-test nəticələri

Dissertasiyanın “**Nəticə**” hissəsində tədqiqatın əsas müddəaları aşağıdakı kimi ümumiləşdirilib:

1. Aparılan tədqiqat musiqi təhsilinin vacibliyini və musiqinin digər intellekt sahələrinin inkişafına müsbət təsirini təsdiq etdi. Musiqi dərslərinin məzmununa və təlim strategiyalarına ciddi diqqət yetirməklə şagirdlərin musiqi zövqlərinə və təlim motivlərinə əhəmiyyətli təsir göstərir.
2. Tədqiqat nəticəsində müəyyən edildi ki, dinlədikləri musiqilər, musiqi zövqü yeniyetmələrin təlim motivasiyasının formalaşmasına əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərir.
3. Yeniyetməlik dövründə dinlənən musiqilər yeniyetmələrdə inkişafda olan baş beyinin alın payının ön hissəsinə təsir

göstərərək dəyərlər sistemi – mədəniyyət kodunun və gələcəyə dair xəyallarının formalaşmasını şərtləndirir.

4. Yüksək estetik tələblərə cavab verən musiqilər şagirdlərin təlim motivinin strukturunu dəyişməsinə səbəb olunmaqla, yeniyetmə şəxsiyyətinin formalaşmasına, sosial əlaqələrin qurulmasına, şəxsiyyətlərarası münasibətlərin formalaşmasına mühüm təsir edir.
5. Müəyyən edildi ki, davamlı və sistemli şəkildə tətbiq olunan musiqili terapevtik metodika şagirdlərin təlim motivasiyasının strukturunda keyfiyyət dəyişikliyinə səbəb olmuş, onların davranışlarına da əhəmiyyətli təsir göstərmişdir.
6. Eksperiment zamanı şagirdlərin təlim motivasiyası “Musiqi - təlim motivasiyası kimi” adlı metodikanın tətbiqi nəticəsində əhəmiyyətli dərəcədə yüksəlmişdir. “Musiqi - təlim motivasiyası kimi” adlı metodika vasitəsilə şagirdlərin təlim motivlərinə müsbət təsiri birmənalı şəkildə təsdiqlənmişdir.
7. “Musiqi - təlim motivasiyası kimi” adlı metodikanın nəticələri şagirdlərin təlim motivasiyasına təsirin məktəbin yerləşdiyi ərazidən, təhsilin növündən və formasından, ailələrin sosial imkanlarından asılı olmadığını təsdiq etdi.
8. “Musiqi - təlim motivasiyası kimi” metodikası daxili məmnunluq və idrak marağını təmin etməklə özünü qəbul etdirmə motivinin aktuallığını azaltmış təkcə motivə deyil, şagirdlərin dəyərlər ierarxiyasına da təsir edərək nailiyyətlər naminə təhsil deyil, nümayiş naminə inkişaf deyil, daxili motiv olan inkişaf xətrinə idrak tələbatını aktuallaşdırmışdır. Nəticədə şagirdlərin dəyərlər ierarxiyasında dəyişiklik baş vermişdir.
9. Aparılan tədqiqat zamanı şagirdlərdə öyrənmənin şəxsi mənası ilə onların məktəbdə uğur qazanmaq şkalası arasında ciddi statistik əhəmiyyətli pozitiv əlaqə qeydə alınmışdır ($p < 0,05$). Bu o deməkdir ki, şagirdlərdə öyrənmənin şəxsi mənası artdıqca məktəbdə uğur qazanmaq istəyi də artır. Və ya əksinə, məktəbdə uğur qazandıqca şagirdlərdə öyrənmənin şəxsi mənası artmağa başlayır.
10. Tədqiqat zamanı alınan nəticələrin emalı göstərdi ki, daxili və ya xarici motivlərlə idrak və sosial motivlər arasında statistik

əhəmiyyətli pozitiv əlaqə vardır ($p < 0,05$). Bu o deməkdir ki, tədqiq olunanın daxili motivləri artdıqca idrak və sosial motivləri də artır.

11. Ümumilikdə, tədqiqatımızın nəticələrinə əsasən, yeniyetmələrin təlim motivlərinin yüksəlməsi üçün tətbiq etdiyimiz metodikalar effektiv olmuşdur. Şagirdlərin xarici motivləri daxili motivlərlə uzlaşmışdır. Bu iş ölkəmizdə musiqinin yeniyetmələrdə təlim motivasiyasına təsirini qiymətləndirən ilk tədqiqatdır. Tədqiqat nəticəsində musiqi və sənəti özündə birləşdirən təhsil modelinin yeniyetmələrin təhsil motivasiyasına müsbət təsir göstərdiyini söyləmək olar.

Təklif və tövsiyələr:

- Müasir təhsilin məzmunu və tədris proqramları tərtib edilərkən nevropatoloqlar, fizioloqlar, psixoloqlar və digər əlaqədar şəxslərin dəyərləndirmələri nəzərə alınmalı, onların birgə qarşılıqlı əməkdaşlıqları təmin edilməli, şagirdlərin potensial imkanlarına uyğunlaşdırılmalıdır.
- Müasir məktəbin musiqi dərslərinin proqramları musiqiçilərlə bərabər psixoloq, musiqi terapevtlərinin də iştirakı ilə yazılmalıdır. Musiqi dərsləri eyni zamanda terapevtik xarakter daşmalıdır.
- Musiqi zövqü, milli ruh və estetik tərbiyə formalaşdırıcı proqramların tərtibi və onlardan istifadə edilməlidir.
- Şagirdlərin təlim motivini, musiqi zövqlərini, milli ruh, estetik tərbiyə zəminində formalaşmasına xidmət edən və musiqi müəllimi - psixoloq - fənn müəlliminin əməkdaşlığını özündə ehtiva edən proqram hazırlanmalıdır.
- Yeniyetmələrdə motivasiya probleminin tədqiqi üçün 3 bloklı yazılı sorğu (Musiqi zövqu; Milli ruh; Tədris prosesinə münasibət) və s. keçirilməlidir.
- Tədqiqatdan əldə olunmuş nəticələr təhsil müəssisələrində şagirdlərin təlim motivlərinin yüksəldilməsində, təlim-tərbiyəsi ilə bağlı işlərinin həyata keçirilməsində, cəmiyyət, sosial mühit, ailədə qarşılıqlı münasibətlərin düzgün istiqamətlənməsində valideyn - müəllim – məktəb psixoloqları tərəfindən geniş istifadə edilməlidir.

Dissertasiyanın əsas məzmunu iddiaçının aşağıdakı əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Bəylərov, E., Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Musiqi və cəmiyyət / Azərbaycan məktəbi №3 (679), məqalə / Bakı: - 2017. - 20-30 s.
2. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Musiqinin intellekt sahələrinin inkişafına təsiri // Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti, tezis // B.E. Bəylərova-Ələkbərova. –Bakı:– 2018. - 400-403 s.
3. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Исследование психолого-физиологического воздействия музыки в исламских культурах / 1(34) / B.E. Bəylərova-Ələkbərova. –Алматы: - 2018. - 42-47 с.
4. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Психолого-физиологические основы музыкального воздействия на формирование личности в тюркской культуре // B.E. Bəylərova-Ələkbərova. – Дербент: - 2018. - 230-236 с.
5. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Musiqi öyrənmə prosesini səmərəli edən psixoloji təsir vasitəsi kimi / Psixologiya jurnalı / Bakı: - 2018. - 48-56 s.
6. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Yeniyetmələrin təlim motivasiyasına musiqinin təsiri / Azərbaycan Respublikasının Təhsil İnstitutu, məqalə. Cild 86, № 6, / B.E. Bəylərova – Ələkbərova. – Bakı: 2019. - 139-142 s.
7. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Fənlərin tədrisi metodikasında şagird istəklərinin təlim motivlərinə təsiri // B.E. Bəylərova-Ələkbərova. – Bakı: Bakı Dövlət Universiteti. – 2019, 4-5 aprel, 328-330 s.
8. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Şagirdlərin təlim motivasiyasında musiqi komponenti // Psixologiya Zirvəsi: Problemlər, perspektivlər və yeni yanaşmalar. Beynəlxalq elmi-praktik konfrans. Tezis. // B.E. Bəylərova-Ələkbərova. - Bakı: - 2020. - 122-125 s.
9. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Yeniyetmələrdə təlim motivasiyasının formalaşmasında musiqinin rolu / Psixologiya jurnalı, məqalə /B.E. Bəylərova-Ələkbərova. – Bakı: 2020.
10. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Влияние уроков терапевтической музыки в школах на учебную мотивацию подростков // The International Scientific and Practical online conference “Global Educational Trends: Building The Creative STEAM Learning Environment”, tezis // B.E. Bəylərova-Ələkbərova. Киев: - 2021. - s.12-17
11. Bəylərova-Ələkbərova, B.E. Təhsil və tərbiyədə musiqi amili / Azərbaycan müəllimi, məqalə/ Bəylərova-Ələkbərova. B.E. Bakı: - 2021. –s. 121-126

Dissertasiyanın müdafiəsi 30 sentyabr 2022-ci il tarixində saat 12⁰⁰-da Bakı Dövlət Universitetinin nəzdində fəaliyyət göstərən FD 2.43 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1148, Bakı şəhəri, Z. Xəlilov küçəsi 23, Əsas bina.

Dissertasiya ilə Bakı Dövlət Universitetinin elmi kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Dissertasiya və avtoreferatın elektron versiyaları Bakı Dövlət Universitetinin rəsmi internet saytında yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat 29 iyun 2022-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 13.06.2022
Kağızın formatı: 60x84 1/16
Həcm: 41070 işarə
Tiraj: 100